

Ціна 10 коп.

№ 99

БІБЛІОТЕКА ПЕРЦЯ

О.КОВІНЬКА

БАТОГАМИ
ПІДІМАЛИ,
БАТОГАМИ
Й ГОДУВАЛИ

**Відсканував
і опрацював
Анатолій
МИКОЛАЄНКО
(barsikot)**

перес-ua.

перес-ua.

О. КОВІНЬКА

БАТОГАМИ
піднімали,
БАТОГАМИ
ї годували

«РАДЯНСЬКА УКРАЇНА»
1966

О. КОВІНЬКА
Дружній шарж

БАТОГАМИ ПІДНІМАЛИ, БАТОГАМИ Й ГОДУВАЛИ

1

Мені випала щаслива планета — родитися в степу. На жнивах. На пару з сестричкою.

У ті старі, давні часи на селах статистичної графи: «Народився» не заповняли. Передавали усно: «Чули? На вгороді тітки Секлети, в капусті, дівчинку найшли...» Або: «Сьогодні вдосвіта в Яло-совети в картоплі хлопчика вловили...»

Ловили нашого брата переважно в сільськогосподарських культурах — в картоплі або в капусті.

Цю подію передавали ніжно, простенько: «Я дверима — рип! — а ти бігаєш по картоплі, маму свою шукаєш. «Я осьде!» — гукаю»:

Нас із сестричкою в один день і в один час вловили в житі.

Впіймали, та куди нас? На снопи! Сестричку загорнули в мамин платок, мене — в батькову жилетку.

Я лежу в жилетці та й думаю — сказати чи не сказати: «Батьку, чого ти журишся? Не сумуй! Скоро індивідуальному косарству кінець. Комбайнами будемо жати!»

Та подумав і друге: «Скажу — не повірить. Мало того — розгнівається. Розсердиться та й почне докоряти: «Дивися, яке письменне стало. Не встигло очей розплющити, а вже знає, яка техніка буде! А що з нього вийде, як воно на ноги зіпнеться? Рідному батькові скаже: «Тату! Ти знаєш, бога вже немає!..»

Подумав, подумав і вирішив — промовчу. Не стану батька гнівити.

Лежимо ми на снопу, мовчимо. А коло нас крутяться, а коло нас бігають... Забавляють... Старша сестра навіть ящірку піднесла:

— Ящірочка!.. Манюня!.. Бач, як очі витріщила?

А мені що — хай витріщає. Мені байдуже, хоч і тигра покажуть. Мене хвилює інше: хто першим із снопа сторчакне — я чи сестричка?

Ляжте на наше місце та й спробуйте вдержатися... Як вам і руки зв'язали, і ноги спеленали. Зашнурували, дихати нічим.

Мої турботи були марні. Першою скотилася сестричка, я — за нею.

Впала сестра та як заголосить... На всю ниву зайшлася. Вона голосить з того боку снопа, а я з цього боку втішаю:

— Агусі! — кажу. — Ріднесенька. Дурнесенька. Цить! Подивися, — кажу, — яка кругом чудесна природа. Пташки літають, пісні співають. Квітоньки кругом розцвітають...

— Еге ж! — говорить сестричка. — Кругом старий режим. Виростемо, ти босими ногами чужу стерню топтатимеш, мене за коси тягатимуть!

— Ех, сестричко, — кажу, — дорогенька, неспокійна ти! Може, в тебе коси підростуть, а тут — переверот! І будеш ти співати, в коси барвінки вільно вплітати.

Я хотів ще два слова сказати, та мій регламент скінчився. Нас підхопили й понесли в церковну сторожку. Тітка Явдоха шепнула нам:

— Лежіть, дітки, тихенько, Отець Іоанн підходить.

— Піп! — скрикнула сестричка. — Йй-бо, до нас піп підходить!

— Ти, — кажу, — сестричко, ще недобачаєш. Це до нас, — кажу, — підходить опіум народу.

Отець Іоанн, минувши нас, попростував прямо в куток сторожки. Там, в кошівці, сидів дар — зозуляста курочка.

Наставник духовний наставно пощупав грішну курятину: чи хватить на суп дванадцяти апостолам?

Мацав, мацав і голосненько кахикнув — не вистачить.

Отакий недогляд, отака недохватка — забули до пари зозулястій впхнути рябеньке порося!

А ми лежимо голенькі, босенькі, нам і не до поросятини, і не до курятини.

Я нахилився й шепнув сестричці:

— Давай, — кажу, — виступимо...

Домовилися та як зарепетуємо:

— Хрестіть швидше або чоботи давайте: замерзаємо!

Отець Іоанн махнув на нас рукою:

— Цитьте! Не лементуйте! Мене самого обидили: младенців пара, а птенчик один!..

«Ах ти ж, — думаю, отакий!.. Дають — хрести! Не хочеш — підемо додому нехрещеними. І нас бог не забув, ноги притулив!»

Я хотів ще словечко сказати, та за мене заступилася рідна тітонька Явдоха:

— Отче, хай галасують!.. Ви їх хрестиком налякайте!.. — І до нас: — Тут ніколи... Жнива!.. А вас

поприносило!.. Не затягуйте, отче, хрестин. Давайте діткам гарненькі імена.

Отець Іоанн гнівно глянув на тітоньку:

— Один птах?.. Глаголю — малувато!..

— Отче! Я вам півника добавлю. Гарний півник... Кукурікає!

З іменами чудесно вирішив хресний батько. Матрос-балтієць. На побивку в село приїхав. Поставивши на підвіконня пляшку міцненької, хресний сказав:

— Батя, покороче! Давай, кропи!

Пастир делікатненько похитав пляшкою на світло — чи повна. Понюхав носом — чи не розбавлена.

Впевнившись, що годиться і до ектенії¹ і після ектенії, отець Іоанн з розгону махнув та мене першого в холодну воду — бульк!

Я аж захлинувся. Оклигавши, залементував на всю сторожку:

— Що ви робите? Живу людину в каструлі топите?

А мене в воду та в воду... Не дають слова вимовити.

Очухався аж увечері. Дивлюся: сестричка примостилася біля маминої пазухи справа, я зліва. Вечеряємо...

— Вечеряєш? — питає хресний. — Вечерзй, вечеряй, матері твоїй ковінька! Вечеряй та рости високий. Виростеш, будеш сидіти, а мама стояти, та й скажеш: «Мамо! Ви сідайте, а я постою. Бо ви найдорожча, ви — мати!»

¹ Ектенія — молитва, яку читає дякон або піп і у відповідь на яку церковний хор відповідає: «Господи, помилуй».

Отак на наших маленьких огородиках ловили щороку то хлопчика, то дівчинку.

Часом літо випадало врожайніше — ловили трьох зразу.

Тоді і велика новина, і не менша біда. Волосна влада брала винуватців на цугундер: «Звідкіля?.. По якому такому праву?..».

Батько многосімейної родини, наш сусіда Порфирій Маценко, волосні параграфи заповняв коротко і ясно: «Вечера темні, довгі... Керасини немає... От воно бог і посилає...»

Словом, врожайного літа балачок та балачок.

— Тітко Ялосовето! Кого ж бог послав: косаря чи в'язальницю?

Усміхаючись, рідненька відповідала:

— Та бог милостивий: послав і косаря, і в'язальницю.

Умів милосердний діток на вгороді підкидати, не вмів лише щедрість свою виявляти. Бігали ми по двору, як у раю: голенькі, босенькі...

— О, владику небесний! Прости слово наше просте! Хіба це милість божа: на дванадцять діток кинути дві пари паршивеньких чобіток!

Мені припало ще гірше: на мої ноги довгенькі не налазили й паршивенькі. Бувало, бідолашні ноги подубіють, посиніють, аж мені їх шкода. Та байдуже. Вони в мене бідовенькі: моторненько плигали по коліна в снігу.

Гулянка босоніж не проходила марно. В нашу хатину частенько зазирає ангел смерті. Гляне, скопить брата або сестричку і полетить, безжальний, невблаганний.

Однієї ранньої весни підкрадливий ангел скопив двох вряд — брата і сестру. З великого горя батько запив. Запаморочливі градуси й породили дивне марево: чорт оливу з лампадки п'є!

Нищечком, навшпиньки пішов батько в атаку на спокусника. Ціль одна — схопити ненависного за хвоста!

Хитра лукава личина. Ой, хитрюща! Невидимо ховала хвоста за спину апостола Петра.

— Ох ти ж, плюгава потворо! — сказав батько і на ходу змінив спосіб полювання. Ліг на долівку й з одноствольного дробовика торохнув облудника по рогах.

Еге-ге, нелегенька штука застукати вертихвоста в маленькій лампадці. Виліз, клятий, сухим. Виплигнув і вчинив нову пакость: жартома переки-

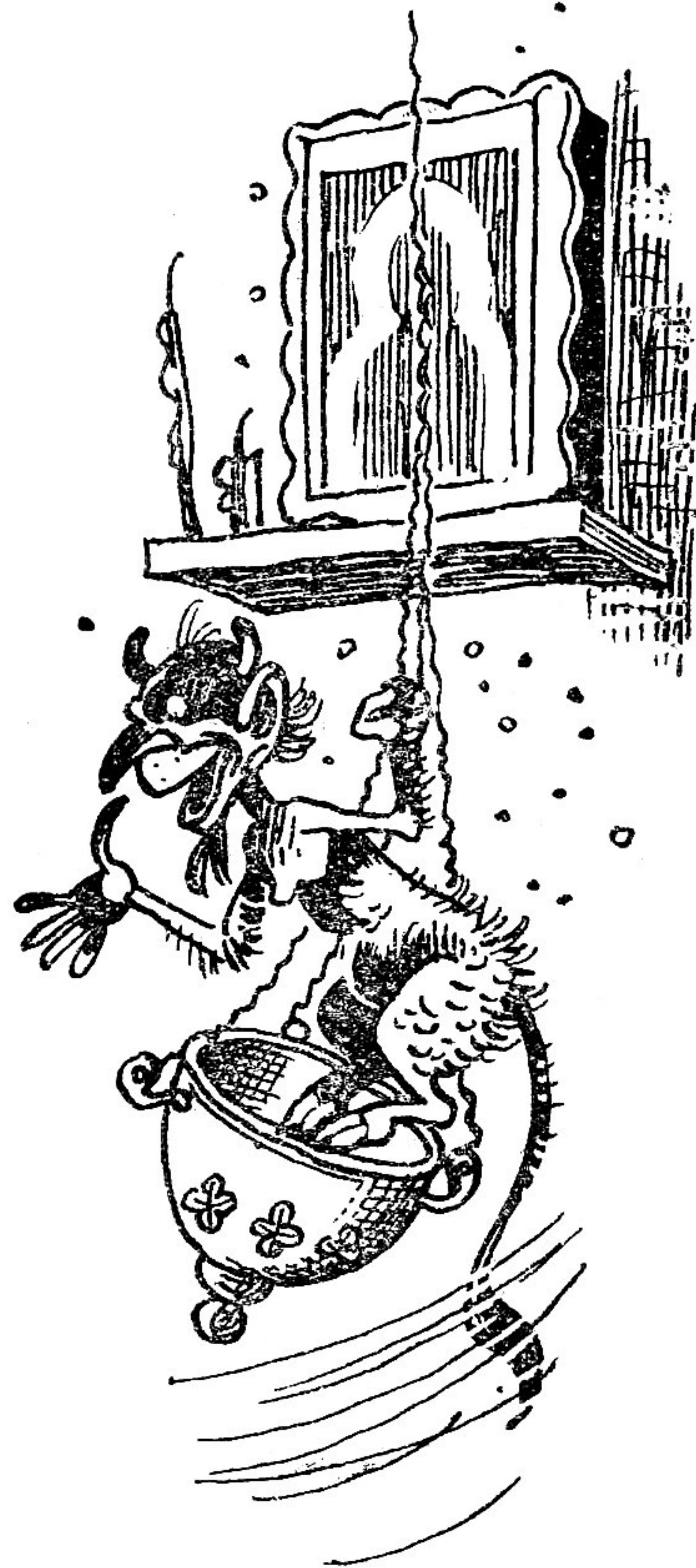
нув бекасиний дріб на апостольське лице. Тендітна іконка не ви-несла лихої долі — трі-снула.

Уранці жахлива но-вина: нашу родину ви-селяють із села. Ска-зався, мовляв, ста-рий — переплутав пра-ведне з грішним. За-мість дробовиком бе-касів по болоті ганяти, почав угодників глу-шити в хаті.

Сільський комер-сант Йоська Путаний нищечком порадив:

— Продай, Іване, те-лицю. Даю тобі добру плату — відро горілки. Твоя теличка ростом невеличка, цієї ціни не варта. Та бог з нею, з ціною, визволю тебе з біди. Повір, моє відро врятує тебе з біди. По-ставиш відеречко на стіл і жди преосвящен-ну комісію. Хай вона власним оком загляне в чу-дотворне дно. Раджу, негай часу, тягни телицю!

Батько послухав, віддав телицю. Поставив на стіл покаянне відро,

Висока комісія: волосний старшина, волосний урядник і отець Іоанн, вздрівши на столі покірливу покуту, без усякого чванства приступили до хри-

стіянських обов'язків. Негайно розпочали кухлями рятувати втоплену в глибокій цеберці грішну душу. Рятували, рятували й нарятувалися по саму зав'язку.

Першим осоловів волосний старшина. Але він мав ще силу водити залитими очима вертикально. Глянувши в дійницю, чи далеко до дна, і впевнившись, що скаженого молока лишилося підходяще, можна ще одного чортика втопити, старшина заїкувато оголосив наслідки порятунку:

— І... І... Йване! С... С... с-стріляти т... т... т-тверезому в... в у-угодника чи... чи... му... му... м-мученика пре... пре... пресвятого пре... пре... превеликий г... г... гріх. П'я... п'я... п'яно-

му, п'я... п'я... п'яному ро... ро... розрішаємо, мо... мо... можна ра... ра... разок то... то... т-торохнути в... в... не... не... н-небеса! О... О-отець Іоанн в-вірно я... я... ка... кажу?

— О, всенепремінно, бог милостив. Не отвергає покаєння і приношення.

Ми з сестричкою сиділи в шапку й з цієї посудини цікавими оченятами спостерігали, як добродійна, благочестива трійця во ім'я святої правди на землі аж кривилася та вижимала останні соки з богопротивного «зеленого змія».

3

Рано-вранці волосний старшина знайомою стежкою забіг похмелитися.

Закусивши, попередив:

— Іване, оте порожне місце затули яким-небудь угодником, хоч поганеньким... А к-краще, не пошкодуй ніг, збігай до Ф... Федора Дудки. Він за пудик жита зліпить тобі такого вгодника, за милу душу: високого, дебелого — отакого!.. Єй-ей, двостволкою не прострелиш!..

Замовити дебеленького божого вгодника батько доручив нам з сестрою. Увійшовши в майстерню дядька Федора, ми з дива і очі витріщили — над курятником висіла панорама пекельного страшного суду.

Даровитий художник-самоук якраз у цей час викінчував центральний кадр: хапкі до згуби, тоненькі чортенята вилами підпиляли грішних двоєженців у киплячі казани.

— Дядю Федю, — питаємо, — а чого біля казана хитає головою ряба коняка?

— Ви ж, дітоньки, чули? Отой гемонський рябуватий кінь заліз у сторожку і з'їв свячені дарники. Отець Іоанн цидулкою і через паламаря двічі переказував — пекло переробити! Хай і грішна коняка в казані кипить!

Важко, ох важко талановитому сільському художнику потрапити мистецькому смаку багаточисленних вередливих замовників. То те, то се, тому друге, п'яте, десяте... То ніс кирпатий, то очі булькати, то вуха стирчать вище хати...

Що поробиш — виконуєш і те, і друге, і п'яте, і десяте; виконуєш і чудернацьке...

Просить замовець намалювати щось порядне — отаке рогатеньке, якого ні в кумів, ні в сватів нема. Хай буде так, Федір Петрович з хистом зліпить таке лукаве диво, що і свати, і куми в один голос

питають: «Оце чорт? Скільки ви, куме, віддали — кусок сала потяг чи більше?»

Коли ж замовець ласкаво піднесе скляночку і чемно попросить: «Федоре Петровичу, викушайте на здоров'ячко! Не забудьте, Федоре Петровичу, за кігті... От чортеня, що ви того разу, звиняйте, зрисували за чверточку, нікого, прокляте, не лякає. А чого, дозвольте вам нагадати, не жахає — кігті маленькі!..» — Федір Петрович бере в руки ласкаво піднесену склянну посудину, ввічливо дякує: «...Ваше здоров'є!» Одним духом вихиляє її і пензлем мальовничо виводить гострі-гостріючі кігті, до самісінького покуття кінчиками досягають...

Замовець не в обиді: сам з ляку тремтить...

Молодиці завжди просили:

— Зглянься, боже! Заступися! Батьки нас, дівчат, батогами частують... Чоловіки кулаками шанують... Ще й ти божою милостю отакого когтатого на нашу голову послав. Щоб він тобі ще маленьким втопився. Прости і помилуй нас за такі грішні слова!...

4

Забарну роботу над чудесним образом богині краси Афродіти чи тонкий рисунок непорочної янголички замовці не цінували.

Замовці радили автору щедро поливати фарбами суху, земну практику.

— Федоре! Я вам ще набавлю мішечок бараболі. З верхом наберу... Нарисуйте пророка господнього сурйозного. Хай він на людей з гнівом позирає: «Куди ти тягнеш? Бачиш, хазяйське?.. З довгою рукою під церкву. Проси в бога...»

— ...Федоре Петровичу! Вибачайте на слові, але ота ваша вгодниця моїй бабі не до душі. Якась Августина!.. Її ніхто і в хуторі не знає. Оце вам баба передала на холодець, ублаготворіть стару, нарисуйте Варку. Не обижайтеся, потрудіться...

Образи угодників — це неодмінна реліквія в хаті. На кожного — іконка. У квітках — вінчальні, на народження — дерев'яні.

По цьому звичаю в нас у лівому кутку на стіні висіло вісімнадцять ікон.

Моїй напарній сестричці кожен суботу підкидали церковну роботу: витирати з лика святих пилюку.

Мама, бувало, й кажуть:

— Саню! Візьми, донечко, деркачика та позганяй мух. Бачиш, роями на ікони понападали. Зжени та віничком оте пилице згорни. А то глянеш і, прости господи, не при хаті згадуючи, скажеш: «Не святі, а якісь вівчарі!» Повитирай, хай хоч очі блищать!..

Сестричка тре, витирає та й питає:

— Мамо! А на оцього святого, Сашкового, не хватило води!

— А ти, доцю, поплюй йому на лоба, а тоді візьми ганчірочку і гарненько розітри по всій пиці.

Нам, дітям, найбільше подобалася ікона теплого Олексія. У цей день ми горобцями цвірінчали на подвір'ї: «Сьогодні теплий Олексій! Сьогодні теплого Олексія!..»

У науку невгамовній дітворі бабусенька внизу під іконою теплого Олексія приладнала щось страховидне, волохате... Оте чудисько бабуся замовила не по дорогій ціні: вшанувала художника шматком простенького полотна. Доброзичливо почастивала автора і мокрим сніданком та все по-

правляла: «Отут, Федоре, хай він на тину з прутом стоїть!..»

Дядько Федір бабусине замовлення виконав добротю. На високому тину стояло вовнате диковисько й дрючком полохало курей. В барвисту огорожу художник майстерно вплив саркастичний напис: «Тікайте, кури, піп іде!»

Хороший дарунок дядько Федір нам того дня приніс. Ох і пречудесну картину подарував! Верби, тополі, вишні, а між деревом красувалися наші вбогі хатки. В селі майдан, на майдані кобзар на кобзі грає-промовляє... Довкола співця стоять хлопчики й дівчатка в полотняних сорочках.

Яка прекрасна картина! Отаких хлопчиків і дівчаток у нас повна слобода.

Того ж таки дня сумна звістка засмутила слободу: церковний синедріон оголосив Федора Петровича антихристом!

Колотнечу зняла преподобна дворянка Педачиха. Не в тих тонах пречисту діву Марію розрисував. Не підійшла в почесну дворянську шерегу: простенька, красивенька...

Сталося це в свято зеленої неділі. Богомільна шляхтянка поставила владичиці товстеньку свічечку й поцілувала в руці. Чмокнула та як залементує:

— Хазячки! Людоньки! Кого ми цілуємо? Це ж Марія Вакулівська! Покритка! Хрест мене побий, її очі, її губи! Боже мій! Отці церковні! Якому ви байстрюку кадилом кадите? Гляньте на божого младенця — вилитий її синок Антоша!

Боже, боже! Своїй наймицці ручки цілували...

Дудчиним художеством покритку в небесні чини призвели! Тьху! З твоєю парафією! З твоєю церквою... Згоріла б вона йому!..

Ростом мене бог не обидив — семи років вигнало підходяще: перегнав старшу сестру.

— Мамо, — питаю, — чи не пора мені в школу? Коли я народився?

На лиці моєї рідненької мами пробігла тінь складної, майже нерозв'язної задачі.

За хвилину її очі засвітилися надією.

— Одна мить... Зараз я тобі, синочку, скажу...

Рідненька жодної букви не вміла написати — не вчили її. В арифметиці трохи розумілася: їй сяк-так підсобляли пальці.

Розставивши пальці на обох руках, мама почала рахувати:

— Ти родився в косовицю. Еге ж, після Даші... Пригадую, набігла дощова хмара, а ми сіно згрібали... Грім як ударить!.. Ні, підожди... Що я таке кажу? Тоді родився Петя... Значить, Даша, Петя, Гриша... Бачиш, синочку, виходить, ти народився після Гриші... Ні, не те я тобі, синок, кажу. Після Гриші народилася Надя. А ти найшовся відразу після Вані. Якраз капусту шаткували... Ой лишенько! Йй-бо, збрехала твоя мати... Тієї пори найшлася Маша... А ти, синочку, родився в петрівку. Еге ж, у петрівку, на жнива... Ось я завтра розпитаю тьотю Явдоху. Вона кумувала, вона знає...

Наша рідна тітонька Явдоху дату народження встановила легко і точно: ми з сестрою народилися, коли селом мала пролетіти вогненна комета.

— Як сьогодні, пригадую, побігла я кликати дядька Пилипа на хрестини. Прибігаю. Дядько сидять на призьбі, сльозами вмиваються: зачепить клята комета своїм хвостом нового тина чи не зачепить?.. Дак ось у цей кометний день ви, дітки, і народилися. А коли це було, їй-богу, мої голуб'ята, не спомню,

У волосних інстанціях і такого толку не добереш. Батько метрики здав на сховище у волосну шафу.

Кинулися віддавати в школу — годів нема. Почали шукати метрики — нема. Нема й шафи.

Сторож М'якушка довірливо шепнув батькові:

— Даремно, Іване, шукаєш. Діло пропаще. В ту шафу пхали все: і те, і друге, і метрики, і списки, з кого податки брати, з кого подушне стягати... Сподівалися, прилетить благодійна комета і хвостом забалансує — брали чи не брали? Ждали день, виглядали другий, третій — не летить. Збилася з дороги. Залетіла в Демидівську волость, схопила касу і втекла... Наші волосні діячі взяли цю науку і собі на ум. Облили шафу гасом і — тю-тю! — спалили. Комета широка, хвіст довгий, поміститься ще одна каса. Шукай вітра в полі!.. Слухай, Іване, хай дітям нові метрики випише волосний писар. Одного не забувай, прихопи з собою мастила. Без мастила волосні двері туго відчиняються...

Дід Спиридон оці волосні правила давно розкусив. Добренько спізнав їх на своєму довгому трудовому віку. Знав — волосні закони вимагали одного: вмій непомітно плюнути в писареву долоню. Послинив, чим бог послав, любій довідці легше по руслу пливти...

Повів нас дід Спиридон у волость родитися вдру-ге. Стали ми перед писарем свічками і сьорбаємо. Дід Спиридон почав здалека:

— Школярі! Родилися в петрівку. Жарище, дихати нічим. Сонце пече, кругом стерня, а їх на білий світ благословило. Прямо на стерні поблагословило. Отак по стерні бігали, бігали і вибігалися. Пора в школу...

— Конешно, пора,— байдуже проказав писар.— Хай ідуть!

— Від вашої милості бомажечку нада... Вони чого ж... вони підуть... Да, невеличку бомагу: діткам по вісім років.

Дід Спиридон чемненько підступив до писаря ближче і акуратно всунув у писарів рукав скляну гладеньку штучку. Почувши, що та штучка посковзнулася далі, в кишеню, писар похапцем взяв у руку перо, папір і в ласкавих тонах почав шуткувати:

— По вісім? Які можуть бути балачки!.. По вісім — дак по вісім! Гарним діткам не шкода писонуту і по дев'ять! Хай ростуть!

Скляний «цуцик», незважаючи на свою німоту, точно встановив нашу дату народження.

6

Погожого осіннього ранку тисяча дев'ятсот восьмого року пішов я в церковно-парафіяльну школу.

Батюшка, наш вчитель і вихователь, учив пальцями...

Схопить дебелими пальцями моє немічне праве вухо, зібгає, скрутить і по складах пропихає: «Велик бог, у слав-ві сво-їй...»

Законовчитель не обминав і моє друге, зліва причеплене вухо. Хапав і його за кінчика. На кінчику лівого вуха й закінчувалася наша перша лекція.

Починалася друга лекція — лекція на історичні теми.

Оцінки по древній історії отець Іоанн ставив виключно на нашій потилиці. Але часом відмітки переносив трохи нижче: гострим олівцем штрикав у пуп.

— Охляло дурне... Язика не потягнеш?

Тугенько нам лізла премудрість божа. Та отець Іоанн надії не втрачав — через лоб довгою лінійкою пропихав. Пхне сторч — не лізе. Тоді заходив з тилу. (З тилу зручніше тулити гаряченькі лящі). Лясне раз та, не шкодуючи пастирської долоні, щедренько притулить і вдруге, і втретє... Хай віч-

но живе в твоїй голові день суботній. Щоб ти не забув, як твої предки гризли спокусливі яблука в райських хащах!..

Може, вони, ті яблука, не такі й кислі були, але на наших потилицях оскому добре зганяли.

Особливий трепет на мене наганяли дванадцять свята. Височенний, огрядний законовчитель підходив збоку, засукував по лікоть широкого рукава й грізно питав:

— Коли було вознесеніє господа нашого Ісуса Христа?

Моя душа трепетливо лізла в п'ятки, а п'ятки з ляку прилипали до шкільної долівки. Отець Іоанн, не гребуючи високим саном, п'ятірнею відривав мене від долівки й з чобітьми возносив аж до стелі...

Але мене небеса не приймали. Між небом і землею я зривався і лунко падав долі.

Тримаючи в руках вискублене волосся, пастир духовний докірливо хитав головою:

— Учю вас!.. Скубу вас!.. Як овець паршивих, скубу! А ви — олухи олухами. Чого ти сьорбав носом, коли «І не введи нас во іскушеніє» читали? Речи — що є вездесуще, всевидяче і всемогутне?

Петя Бовдня, худенький, маленький хлопчик, кліпаючи повіками, завагався. Раптом згадав:

— Волосний урядник!

— Безтолкове!.. Дубина стоеросова! Говори, в скількох лицах бог являє нам милість свою?

Петя зблід.

Милостиві заповіді батюшка впахав особливо енергійно. Грюкав лобом об парту і методично повчав:

— Бог-отець, раз!.. Бог-син, два!.. Бог-дух свя-
тий, три!..

З духом святим Петя падав на підлогу непри-
томним.

Вдома наші рідні мами пошкрябані носи і лоби
обмивали і гірко на таке духовне вчення нарікали:

— Святий та божий, на чорта схожий. Хоч би
його, прости господи нас, грішних, вогненна коме-
та вдарила, чи що! Хай не мучить діток наших!

7

Водосвятного дня батькові нагло відібрало ноги.
Сімейний жеребок упав на мене.

— На, Сашуню, пляшку, принеси святої водиці.
Гляди, синочку, гляди, голубчику, не вихлюпай
дорогою!

Висвячена вода — вищий дар божий. Це і свя-
щенний напій, і цілющий бальзам. Лікувальна її
сила не має меж.

Всілякі падучі хвороби моментально виганяє.
Скажену бешиху, і ту зборює.

Пити дітям дають один раз у рік, у день водо-
хреща. Хильнуть до обіду по дві-три краплі, решту
води міцно затикають пробкою.

Заткнуть туго,дебеленько, щоб, не дай боже,
не вискочила святість. Заткнувши, пляшку примо-
щують за іконами: хай вода встоюється, хай на-
бирається цілющої сили.

Сперта, місяцями встояна вода таким пахом
тхне — носа не навернеш: ось тоді вона й стає
особливо чудодійною...

Чаклунка зубами цокотить, лиха намовляє. Бриз-

перес-ца.

перес-ца.

неш лихий чарівниці
святої водички меж
очі, враз зуби заціпить.

Удосвіта відьма ко-
рову за дійку сіпає,
вловиш нечестиву за
коси та святою пляш-
кою по голові — торох!
Готова відьма: висвя-
тилася!.. Скоробить не-
навидну в три поги-
белі.

Свята водичка непо-
гано лікує брехливі гу-
би. Спочатку встанов-
люють діагноз, яка гу-
ба більше бреше: верх-
ня чи нижня.

Установивши, що
обоє рябоє, мастять до-
лоню священними
краплями й з розгону
навідліг б'ють по хво-
рих губах.

Кажуть, допомагає...
Губи набрякають і пе-
рестають свербіти.

...Святили воду на
краю села. Водосвятна

церемонія нескладна. В березі біля колодязя-жу-
равля руками сільського майстра Іви Кравця воз-
двигали височенького хреста... Чудесна, тонка ро-
бота! Старі люди шанобливо знімали шапки. «Оце

Іва! — захоплено говорили. — Оце штуккар! Хай сам архіерей гляне, і він перехреститься. Йй-богу, вклониться».

У лютий мороз без рукавиць Іва всеньку ніч мусувався і без інструмента, голими руками, сотворив прекрасну льодову споруду. Гляне парафіянин — милується не намилується.

Отець Іоанн, сповнений величі свята, став поряд з хрестом. Біля батюшки примостилися дяк з півчими. Остеронь сиротливо в сірій, латаній сірячині стояв творець водохресної споруди — Іва Кравець. Стояв, склавши свої робочі голі руки на поясі, ніким не помічений...

Вдома мене виряджали, наставляли:

— Дивися, синку, рота не роззявляй. Почнуть стріляти, почнуть голубів випускати, почне батюшка кропилем махати — мерщій, синку, біжи та набирай води пляшечку.

Я посунув пляшку з рукою й набрав з верхом. Заткнув пробочкою і пішов додому.

Шляхом мене стрів Івась. (Разом у школі вчилися).

— Зайдімо, — просить, — до нас. Погріємось, пограємо в гудзика. Батьків удома нема, одна сестра порається з борщем.

Побути в теплій хаті після отакої водохресної холодини, пограти в улюбленого гудзика — спокуса неабияка.

— Івасю, — кажу. — Я не той... не того... Батьки ждуть. Не стануть без води обідати.

— Таке, йй-бо, скажеш. До обіду далеченько. Заходь!

Не витерпів — зайшов. Поставив на підвіконня

пляшку і швиденько зубами відгриз два гудзики з сорочки. (Від штанів я гудзики програв ще на різдво).

Почали грати. Граємо собі та й граємо. В час гри я на хвилину відірвався — поглянути, чи на місці моя посудина.

Глянув — мамо рідна! Яка жахлива картина?! Івасева сестра Галина моєю святою водою доливає свій грішний борщ.

О леле! Холодний піт виступив на моєму лобі. Кара мене жде. Кара в три батоги.

— Не хвилюйся! — заспокоїв Івась. — Юринда. Подумаєш — вода. Ми це діло поправимо. Наберемо води в оцьому колодязі, ось по сусідству. В сусідньому колодязі вода ще чистіша. Йй-богу, чиста-чиста... Мені з Гандиним Федькою торік ще гірше було. Несемо ми з Федею святу воду в глечиках, а оті книпті—Педаки—фургоном як набігли на нас. Куди нам діватися, ми гоп та в сніг. Перекинулися і глечики з святою водою перевернули.

Плачемо, ревемо, дак мама нас врятувала. Набрала води з оцього ж таки колодязя, поналивала в глечики, перехрестила і сказала: «Бог з нею, з водою. Вода водою. Тільки батькові нічого не кажіть!»

Скористався і я доброю порадою хорошого, щирого товариша.

Удвох витягли дерев'яне цебро. Івась сам попхнув пляшку в воду. Похитали на світло, подивилися — вроді нічого, хороша, чиста вода.

Івась впокійливо запевняє:

— Неси, Сашко! Не хвилюйся. Йй-богу, сам

батьошка не розбере, яка вода: грішна чи свята.

Совісті ради, я дорогою потихесеньку перехрестив пляшечку. І не дарма. На душі трохи відлягло.

Першим воду попробував батько. Похвалив:

— Доброї водички, синок, приніс. — І до мами: — Бачиш, Яло-совето, як якого году. Нинішнього свята вода набагато добріша...

8

Великого посту школярів відпустили на говіння. Причащатися. Гріхи свої збувати.

Мама поклала в долоню мідного п'ятака і сказала:

— Оце, сину, ціна твоїм гріхам. Ляжеш, синочку, на аналой і жди, поки батьошка скине гріхи. Скине — ти встань і кинь у тарілочку п'ятака. Мені, синок, цей п'ятак самій до зарізу потрібен. На гас, на сірники берегла. Та нічого не поробиш, бери, гріхи не ждуть...

Церковна сповідь нехитра. Грішив не грішив — сповідайся. Посповідався — плати. Плати готівкою, в борг гріхи не скидають.

Суперечити не пробуйте. Пропаще діло. Гендляр Йосип Путаний, щоб зірватися з більшенької такси, тихенько вблагував:

— Отче! Я цього року зовсім мало грішив. Хіба ото на прілому борошні согрішив. Загнув височеньку ціну, а воно й пріле, й мокре... Соблагово-літь, отче, свою милость, збавте трохи. Я вже покаявся, на праведну стежку став...

Отець Іоанн сповідника вислухав м'яко, терпляче і, бачачи, що легковірність може похитнути основні стовпи євангельського вчення, з розгону лупо-нув визнавальника хрестом по губах. Бідолашні губи на всю церкву цмокнули. Хльоснув і суво-ро попередив:

— Що ти, невір-нику, мелеш? Апостола не читаєш? Читай апостола — праведних нема! Всі грішні! Схиляй голову, кайся во грі-хах своїх!

В церковних казаннях отець Іоани частенько попереджав парафіян:

— Хто з вас, братіє, без гріха? Хто без гріха, киньте в того каменяку. Хай не бреше!..

Одне слово, не супереч, лягай на аналой і кайся. Кайся чесно, правдиво. Покаявся — кидай у підставлену тарілочку богом тобі визначений тариф.

Школярам — п'ятак, дорослим — гривеник. По-неже хто нагрішив більше, тому й такса більша.

Шпурне великий грішник копишника¹, отець Іоани скося гляне та гнівно-гнівно похитає головою.

— Ой-ой!.. Баламутнику!.. Які я тобі гріхи скидаю, конокраде? Страшні гріхи, злодійські, а ти кепкуєш!..

Левенцківський конокрад Альоша заганяв руку в кишеню й додатково кидав на всепрощаючий аналой срібного полтиника.

— Ну як, батюшко, в роцоті?

Наставник духовний чув не чув, підгортав полтиничка ближче до себе й поспішав накрити епітрахіллю чергову сповідальницю — Лиду Жеглову.

Поштыва дворянка вмiла грішити і вмiла достойно оцінити натворені грішки.

Ушанувала пастиря духовного синенькою кредиткою. Кмітлива грішниця цей торг чинила напрочуд вмiло: в широкий апостольський рукав непомітно запхнула вдвоє згорнену троячку.

— Бачили, блудниця три карбованці ткнула? Чого ж їй не грішити? Витягла, на — відчепися,

¹ Копишник — полтиник, 50 копійок.

отче! А тут злидні гризуть, не тільки гріха викупити, олії нема за віщо взяти! Боже, боже! Чи ти бачиш, яка в світі правда?

9

Мав глибоку віру: нами невидимо правує все-сильна сила божа. Вчинив гріховне — кайся. Сповідайся. Плати. Не заплатиш — покарають. Та ще як покарають! Чого доброго, й руки повикручують. На все воля божа.

Друга уявна страховидна сила не менше мене гнітила. Це була ота клята сатанюка рогата. На мою маленьку істоту дорослі всякого насланя насилали, різної мани напускали.

— Он, он, — казали, — в кочергах чорт стоїть! Лежи, спи, а то так і плигоне в твою пазуху!

З ляку по моему тілу холодний піт пробігав. Лежу, не дихаю і не сплю — дрижака ловлю. Засну й часто з дива прокидаюся: щось таке чорнувате в кочергах ворухиться...

Третього по черзі я боявся пастиря духовного отця Іоанна: скине гріха за п'ятака чи не скине?

От з п'ятаком у руці я і почимчикував до церкви.

Біля церкви показав мідяка Івасеві. Той узяв п'ятака і ловко підкинув його вгору.

— Ти що, думаєш цілого п'ятака батюшці кинути?

— Еге, — кажу, — за сповідь.

— Сашко, не будь дурненьким. Батюшці хватить дві копійки. Скільки ти там нагрішив? Ось скілочки. Одне яблуко в садку батюшки зірвав. Який це гріх? Більш як дві копійки не потягне. Ходімо роз-

міняємо п'ятака. Дві копійки батюшці даси, на три — бублика купиш. Дивись, я вже розміняв!

Господи! Не зрадь дитячої душі. Яка перспектива — цілий бублик з великою діркою! Івасю! Івасику! Приємна твоя порада і страшнувата.

— Івасю! — завагався я. — Мама мені сказали: «Сашко, ціна твоїм гріхам — п'ятак!»

— Те!.. Твоя мама ще нічого не значить. Гріхи подешевшали... При мені тітка Килина кинули копійку та й кажуть: «Батюшко, більше нема. Вам бог дасть!...»

Так чи не так, вирішив — розміняю. Що буде, те й буде!

— Ходімо до бублейниць, — веселіше заговорив Івась. — Купимо по бублику, зйдемо за сторожку й потихеньку з'їмо. Ніхто не побачить, ніхто нас не буде товкти.

Минулого року нам з Івасем за бублика підходяще перепало. Всипали, як вам сказати, за спасибі.

Стоїмо ми коло бубликів, ковтаємо слину і розв'язуємо невеличку задачу: чи можна однією мідною копійкою затулили два голодних роти?

Товстющі бублейниці монументами сиділи на теплих казанках. Їх мало турбувала дитяча задачка. Вони були по горло зайняті суперечками бублейної конкуренції, бо безцеремонно кляли одна одну на чому світ стоїть.

Крайня дорікала сусідці:

— Хіба в тебе бублики? Чорт по їх плигав. Кислі, глевкі, остюки ясна роздирають. Безсовісна!..

— А ти — совісна? Чорта боїшся та на ніч дяка кличеш.. Ото бублики печете!

— Печу! По правді печу!...

— Щоб ти так по правді дихала, як ти по правді мокрою мукою людей давиш!

— Хай тобі заціпить, шкуро барабанна! Одного чоловіка загнала, другого загнула, на третього сама верхи сіла!..

В цей час Івась несміливо витяг з кишені копійку. Бублейниці заверещали:

— Хлоп'ятка!.. Дітки!.., Ось у мене бублики... Дешевенькі, солоденькі, добренькі... Підходьте, беріть...

Івасик дав копійку, сам узяв бублика, розломив пополам, і наші голодні зубенята запрацювали.

Бублейниця, власниця бублика, повагом піднялася з казана і, лукаво примруживши око, ехидно запитала:

— Це ти, шибене, копійку ткнуло? Вас, байстрят, питаю: ви копійку ткнули? Люди! Гляньте! Ограбили! Підсунули копійку, а бублика гризуть на дві! Ой боже мій! Ідять і оближуються... Та я вас, анахтемських!...

З оцим лементом на наші дитячі голови посунулася чорна хмара в образі череп'яної макітри.

Довготелеса сусідка, ота конкурентка, ласкаво спинила запальну бублейницю:

— Кумо! Кумонько! Ви що -- зцапіли? Схаменіться! Отаку дорогу посуду та на таку дешеву голову? Ось же налигач. Налигачем по губах, щоб знало самашедше, як чуже добро хапати. Держіть їх, злодюг!..

Попало нам підходяще, ще мали підбавити, та від більшого лиха врятували наші юні ноги.

Наступив урочистий час збувати гріха. Тримаючи в правій руці заповідні дві копійки, я благовійно поклав голову на аналой.

Відхиливши вбік епатрахіль, отець Іоанн стиха запитав:

— Чим грішний?

У простоті серця свого я чистосердно вимовив:

— У вашому садку яблуко зірвав.

— Ах ти ж, нечемне... паскудне!.. Іди геть!

Пастир з такою силою штурхнув мене в груди, що я з ляку забув кинути в залізну миску дві копійки. Але священнослужитель не розгубився, він на льоту вихопив з моєї долоні мідні копійки.

— А гріхи, отче? — з плачем крикнув. — Гріхи скинули?

Шарпонувши за сорочку, отець Іоанн потяг мене до себе.

— Тю! Кляте! Яке ти вонюче! Оселедцями воняєш! Геть з церкви!

Взутий у батькові чоботи, я заплутався в церковних килимах і впав на підлогу.

Якась жаліслива тітонька підняла мене з підлоги. Витерла хустиною набігли сльози і почала втішати.

— Не плач, дитино, не плач. Гріх на сповіді плакати. Ти батюшці кинув копієчку?

— Дві, — кажу. — Батюшка з рук вихопив.

— Господи! Шерсть стрижуть і шкіру деруть! З рук вириває. Іди, дитинко, додому, бо, чого доброго, тобі в церкві ще й ноги відтопчуть.

Ішов додому і вболівав душею. Копійки взяли, а чи гріхи ж зняли?

Мама першим ділом запитала:

— Посповідався, синочку? Ну, ось і добре. Тепер не гріши. На хліб не дивися — їсти тобі гріх.

За християнською мораллю їсти після сповіді — боже тебе борони! Кріпись аж до обіду завтрашнього дня. А покладеш хоч крихітку чогось у рота — пряма дорога у пекло.

Увечері нам з сестричкою добренько-таки попідтягало животи. Нащупавши в запічку маленького сухарика, я почав його потихеньку, потай гризти.

Зрадила мене найменша сестриця Наця.

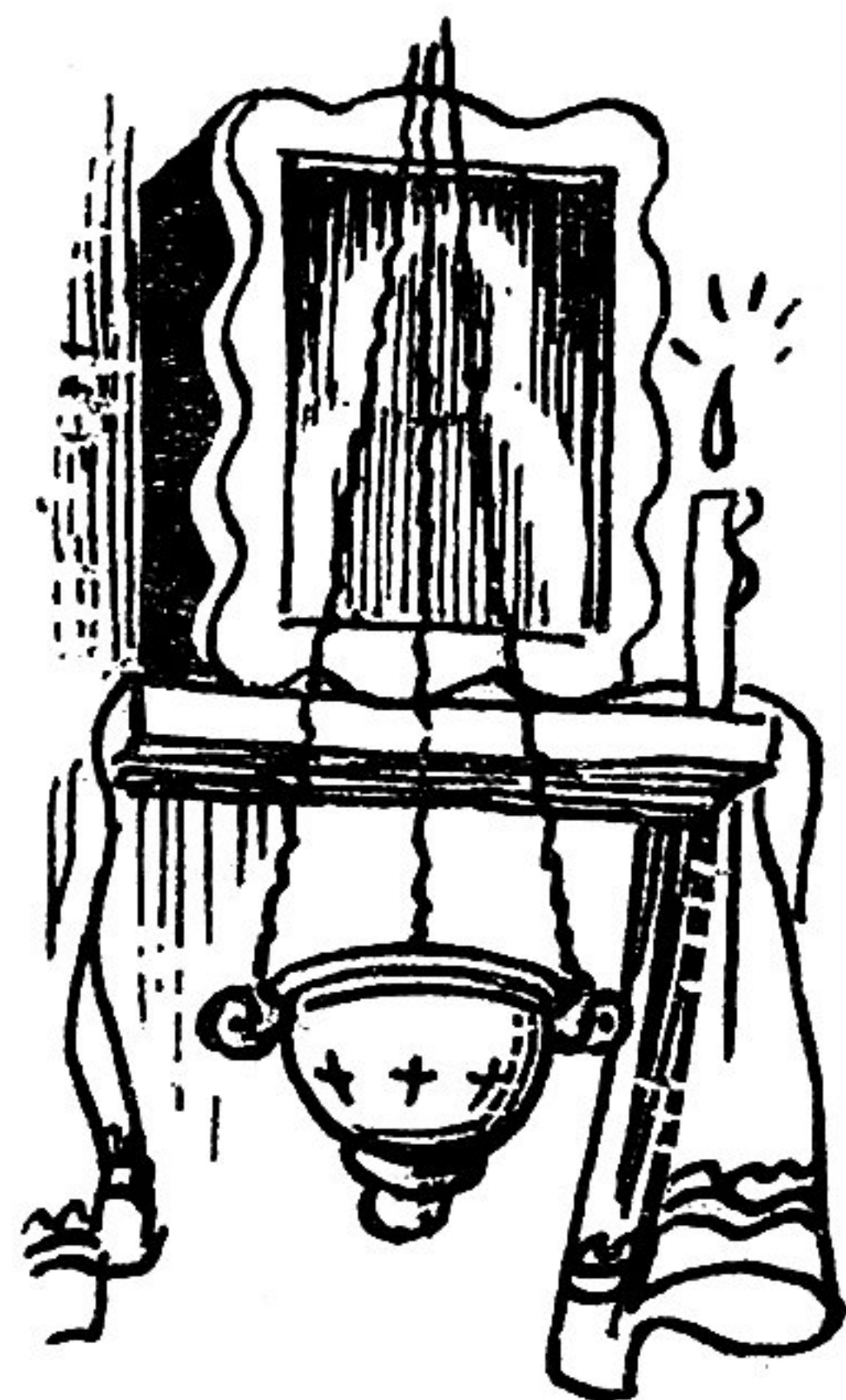
— Мамо, — шепнула, — а Сашко в запічку бога дурить — сухаря гризе.

Мама — рідна, дорога мама — ради діток і всемогутнього не злякалася. Перехрестилася — хай бог простить! — і наварила в горщику гречаних галушок. Загнала говіючих на піч і там у куточку поставила отой горщик з гаряченькою стравою.

На всякий випадок вхід на піч мама завісила стареньким рядном, а щілину затулила батьковою полотняною сорочкою. Хай хатні святі вгодники не підглядають!

— Іжте, дітки! — присоглашала мама. — Галушечки їжте шпичечками, юшку — ложечками. Ковтайте тихенько, носом не сьорбайте, бо нагорі бозя сидить, почує...

О боже, боже! Який ти суворий і проникливий, що можеш крізь рядно і батькову полотняну сорочку з високих хмар зріти, як ми, голодні, вминаємо незаправлені гречані галушки.

11

З гріхом пополам закінчив церковно-парафіяльну школу.

Тепер передо мною стелилася нова, невідома путь: в який бік заверне моя життєва стежечка?

Життєва стежечка вела, вела й завела на гору. За селом, на горі, в підперезаному тополями хуторі, жив господар на всю губу — богобоязливий церковний староста Кіндрат Комар.

Сам жив, людей гнобив.

Взяла мене мама за руку, гірко заплакала і сказала:

— Підемо, синку, на гору. Будеш гусей пасти. Своїх нема — чужі пастимеш.

Увійшли ми з мамою у покої хутірські. Зайшли в багату, простору хату проситися в найми.

Кіндрат Комар творив вечірню молитву, Не спляючи щирої молитви, запитав:

— Хто там?

— Привела до вас хлопця. Чи візьмете на літо гусей пасти?

— Гусей? На гусей мені вчора накинули одного дармоїда. На овечок давай. Овечок бог послав сто штук. «...Отче наш, іже еси на небесі...» Чи втьопне воно овець пасти?

— Зможе, зможе... Ти, синок, умієш прутом овечат ганяти? Вміє!.. Вміє!..

— «...Да святиться ім'я твоє...» А барана не боїшся? В мене три барана... Мордаті, рогаті!..

— Синку, а ти на барана палюгою — куди лізеш? Він барана не боїться!..

— А як баран затопче копитами, рогами придавить? «...Да буде царствіє твоє, да буде воля твоя...»

— Воно в мене живуче — не задавить. Ти, синок,

хлібця поїсиш та такий кріпкенький станеш. Еге ж?..

— «...Яко на небесі, тако і на землі хліб наш насущний дадь нам днесь...» Скільки ти візьмеш за свого силача?

— До покрови... попасе, поглядить — ви йому на сорочку наберете, на штани і по гривенику в день.

— По гривенику? Щось ти, тітко, за таке худюще рано гримаєш! «...І остави долги наші, яко же і ми оставляєм должников наших...» Твоєму богатирю в базарний день красна ціна — п'ятак.

— Малувато... Добавте...

— Куди — добавте? Воно, бачиш, як пряде очима на хліб? Воно й мене з'їсть. «...І не введи нас во іскушеніє, і избав нас от лукавого».

— Не вечеряло, то й дивиться. Поспішали...

— Ото хочеш так: п'ятак у день і сорочка. В мене їх восьмеро, всім штанів не накупишся. Штани бог дасть. «...Яко твоє єсть царство, і сила, і слава отця, і сина, і святого духа...»

— В чому ж він ходитиме? В чому овечок пас-тимає?

— В чому ходив, в тому хай і ходить. Літо тепле, походить і без штанів. «...І нині, і прісно, і во віки віків. Амінь!..» Ану, я подивлюся, яке ти тут на вигляд.

Височенна «сіль землі» встала і безцеремонно почала щупати мої слабенькі руки.

— Те, те, те... Де воно росло — в лісі? Одні кісточки... Переплатив я твоєму силачеві. Воно ж нікудишне. Волам не дістане налигача надіти. Вівці вмієш доїти?

— Покажете — зуміє. Не святі горшки ліплять.

— Оставляй. Буде ночувати в повітці. Бери ось оце ряденце, постелиш сінця. Тільки бери коструба-тішого, звикай, бо тим м'якшим сіном коней ранком погодуєш. На, бери рядно і спи. Та гляди — сторожуй. Підсунеться яка-небудь сатана до коней — схвачуйся і читай: «Да воскресне бог...»

Домовились: пішов я в найми по п'ятаку в день пасти овець.

Довго мама тулила мою дитячу голівку до своїх грудей. Потім я довго стояв на горбику, очима проводив материну постать, яка в сутінках ген-ген майоріла в високих чужих хлібах. До пам'яті привів мене окрик господаря:

— Заснуло, чи що? Піди подивися, чого коні харапудяться?

12

Богобоязливий Кіндрат Комар господарське кадило почав роздувати з маленького: шевським молотком вчасно зіпхнув заважливу муху з братової голови.

Нерозважлива комаха сама в капость заліза. Трясця її понесла сісти на висок меншому брату в пекучу хвилину: брати ділили батьківщину.

Батько, старий Комар, нагло вмер у дорозі. Повертався чоловік з зелених лук, неждано-негадано спіткнувся на містку й шурхонув з мосту та в воду.

Старший син Кіндрат бережливо витяг утоплене тіло і любовно доніс дорогого татка аж до сінешніх дверей.

Піклуючись за майбутню господарську долю синів, рідний батько перед самісінькою копанкою завчасно словесну духівницю дав: «Тобі, Кіндрате, відписую господарство. В тебе, сину, досвід, розум. Меншого Аністрата, шаную бичками з возом. Хай з богом шукає в світі щастя!»

Нелегко розділити багатеньку батьківщину без рахівниці. Землі п'ятдесят десятинок з хвостиком, а бажаючих пити з неї соки — двоє. Два брати — Кіндрат і Аністрат.

На письмі дорогий татко не встиг нічого написати: руки вже були під водою. Єдиний свідок — німа ікона, яку тримав старший брат і живим ліз до

бога, доказуючи: «Як брат братові останню батькову заповідь передаю!»

Гемонська муха по дурості своїй взяла й недоречно залізла всередину родинних чвар. Влізла, вертиться, крутиться та й голосить:

— Не хочу на бичках у бога щастя просити!

— Згинь, лиха личино! Не дзижчи! Без тебе нудно! — розпалено крикнув Кіндрат і хлопнув муху молотком.

Сіра мушка, конешно, не витримала замашень-

кого удару, брикнулася додолу. З мухою на долівку впав і рідний брат. Упав і більше не встав.

Шанобливо, тепло старший брат Кіндрат віддав землі меншого брата Аністрата. Власними коштами свічок накупив; з власного дерева новеньку труну зробив; поминальної куті з торішньої пшениці дві мисочки наварив. Більше фунта нашкріб...

Власною гарбою і дорогого братика на кладовище одвіз. Щедрого могорича гробокопачам не пожалкував.

— Пийте, люди добрі, та копайте яму для рідного брата поглибше!

На могилі Кіндрат залився гарячими сльозами і, нахиливши скорботне лице над дорогим прахом, на все кладовище клятвено зарідав:

— Лежи, брате! Хай тобі буде земля пухом! Лежи спокійно, не хвилюйся! Твої осиротілі бички побратському приголублю. Найду в загороді їм затишний куток! Прощай!

Вдома став навколішках перед образом спасителя і з відкритою душею розчулено шептав:

— Боже, боже, який ти справедливий! Твоя щедрість неосяжна! Спасибі тобі за пораду — чесно розділили батьківщину!

З божим новим даром пішли нові турботи, нові клопоти. Земля просила ненастанного, непокійного догляду. П'ятдесят десятин одними молитвами не засієш, не заволочиш. Треба рук, дбайливих, трудових рук. Заради розквіту сільського господарства Кіндрат Комар обгорнув себе скупим, бережливим дійством. Дає в позичку хлібця пуд, просить повернути два. Дорожив власним добром, не допускав збитків. Позичить гниленької картоплі — не відда-

ють. Страдницьки стане під удовиним вікном на чотирьох і цілий вечір клянчить:

— Відроби, голубонько! Не відробиш — хату спалю!

День і ніч напружувався, щоб не впасти в розор. Душа рвалася розширити межі своїх вузеньких десяти.

13

Вередливому господарю ніколи і нічим не вгодиш. То робиш мало, то їси багато.

Помастиш сальцем черствий хліб, трошечки мажеш по крайцю, а проникливий Комар тут як тут:

— Не дуже масти, а то живіт заболить...

Зірвеш поганеньку грушку, почнеш жувати, глянеш — аж дивина: хазяїн стоїть поряд з тобою:

— Жуєш? А хіба я тебе, хлопче, на груші наймав? Біжи овець виганяй!

Стане біля тину, й бубонить, і жебонить:

— Не доглянь — біда! Розор!.. З листям садок з'їдять!

Кавун, круглий, стиглий кавун, здається, чудодійно сам скотився з воза, сам і в повітку вкотився. Аж ні — ніякого чуда на світі нема. Разом з кавуном в повітку закотився і сам Комар:

— Кавунчика гризете?.. Гризіть! Гризіть!.. Запихайтеся, бог з вами. Сьогодні й відробите... І мені господь бог даром кавунів не посилає. Поїдете орати, ото так і знайте, сонце не сонце, а щоб до вербичок зорали... Запрягайте воли!.. Запрягайте й на ходу скибки доїдайте. Помагай вам боже в оранці. Я прийду, навідаюся...

Дуже піклувався за нашого брата невсипний Комар.

Ні світ ні зоря, а він уже кахикає на подвір'ї. Переживає — чи ми не заснули навіки.

Встане в ту пору, коли ще чорти навкулачки не б'ються. Ходить по двору, й стогне, і бурчить. Страшно боявся, щоб ми часом не проспали царства небесного.

— Спите? Отак і царство небесне проспите! Самі встанете чи батіжком підсобити?

Устанеш, хочеш оченята свіжою водичкою промити, а хазяїн — цап! — за подрану сорочку.

— Стій, куди розігнався! Встигнеш очі прополоскати. Ось ярма поправ!..

— Дядьку! Вмиюся та хоч раз перехрестюся.

— Перехрестишся в степу... Твою молитву бог і в степу прийме. Заганяй мерщій волів у ярма. По холодку поорете, доки муха худоби не б'є!..

Зайде сонечко, глибока ніч починає на землю лягати, і тут нас Комар не забуває. Злізе на високого ожереда, навшпиньки зіпнеться й прозорливим оком прорізає пільму: чи дочасно не волочимо потомлені ноги з далекого степу?

Та в світі не так сумно, коли поруч іде вірний друг.

Отакого друга-товариша я зустрів в оборі Комара. Це був віком старший Василь Буряк. Який це чудесний і симпатичний хлопець! Веселий, жартівливий і на всі штуки майстер. Лиха доля і його в цю хутірську обору загнала. Працював Вася у сільського багатія другий рік.

Щоб розвіяти тугу, Вася досяг великої вправності: змайстрував чарівну сопілку. Сам і грав на

оцьому чудовому інструменті. Та як грав! Аж за душу хватало.

Комар найшов у стрісі сопілочку й безжально спалив — заважала йому, співуча...

Вася вистругав ще кращу, ще милозвучнішу. Співала, людським голосом промовляла: «Туман хвилями лягає по степу німому...»

Заграє Вася, і ллються ніжно-поетичні мелодії, будять широкі німі степи.

14

Цікаві історії нам Вася теплими вечорами розповідав. Пізнього вечора стома хилила до сну, та чудесні оповідання розвівали нашу дрімоту.

Вася побував у бувальцях. В Одесі його рідний брат у порту вантажником працював. Вася й море бачив. Шумливе, бурхливе море, що вище тополь гойдає пінливі хвилі.

В нашій уяві небачене море мрійливо стелилося непрочитаною чарівною казкою. Годі уявити: грізним, кипливим морем правують люди. По морі спокійно пливуть велетні — пароплави. Пливуть без весел: машина тягне.

Ото диво, ото чудеса!

А чавунка хіба менше диво? Біжить по землі, же не її пара, а людина сидить і правує.

— Васю! А коні де, спереду чи іззаду?

— Чавунка сама коней возить. Ех, хлоп'ята! Єсть такі плуги, землю без волів орють. Парою тягне!..

Наша повага до симпатичного Василя з кожним днем зростала, ми його дуже полюбили. Вірили кожному слову, але щоб плуги орали землю без во-

лів — ей-ей, химера. Оранка без худоби нам здавалася незбагненою вигадкою.

Одного вечора я запитав:

— Васю! А хто оті машини виробляє?

— Робочі! Робочі на заводах всілякі машини виробляють.

— Ото, — кажу, — мабуть, там добре жити, де машини роблять.

— Е, ні, Сашко, — сказав Вася. — Скрізь правують отакі живоглоти, як оцей Комар. Зарилися в добрі, як свиня в багні, та й тягнуть з людей жили.

Василь причинив двері (ми з ним у хижці спали) і на клямку взяв.

— Сашко! Мене, тебе й батьків наших отець Іоани обдурює в церкві. В своїх казаннях він проповідує, що панам і хазяям добро падає з неба. Бреше батюшка. У мого брата сходилися робітники, бесідували й книжки читали. В тих книжках написано, що царі, пани й попи — перші здирщики. Гнобителі!..

Слова Васі кидали мене то в жар, то в холод. Усередині холлоло й пекло... Васю! Васю! Дорогий Васю! Що ти таке жахливе кажеш?

А Вася потихеньку оповідав:

— Комар по жадобі й батька рідного згубив, і брата в могилу загнав. А отець Іоани ці всі діла знав і кропилком благословляв. Правив панахидки та за тебе й собі підгрібав: за батька — порося, за брата — теля!.. Отакі вони, дорогий Сашко! Комар — хитра, пузата змія, а батюшка в рясі — облудна манія!

Господи! Помилуй мене грішного, що я отаке гріхводство слухаю. О, рятуйте! Покарають нас сили

небесні! Прониклива святість у щілину підслухає— і амінь! Мову відбере, й оніміють язики!..

Ліг спати схвильований. Тривожно перевертався з боку на бік до ранку. Страшні видива ввижались уві сні. Нібито отець Іоанн женеться за мною з довгою дрючиною. Біжу, скільки духу, шпички колють у ноги, я падаю, але встаю й ще прудкіше біжу. А батюшка, піднявши фалди, шпарить навздогін. Що робити? Куди тікати? Повертаю понад болотом у село. Раптом із болота навперейми вибігає чорт з кочергою. Оце, думаю, отець Іоанн устиг вночі шепнути лукавому: «Забігай Сашкові збоку, та й на пару витягнемо з його грішну душу...»

Вскакую в село й мерщій ховаю голову під рядно. Голову сховав, а вуха видно, з-під ковдри стримлять... Отець Іоанн — шасть та в хату:

— Чиї вуха?

Мама в сльози:

— Отче святий! Отче дорогий! Він ще малий.. Там його в пеклі й не приймуть...

Мама вмовляла, а я, не гаючи часу, вистрибнув у вікно та й побіг шукати Васю. Гуртом будь-якого ворога зборемо.

Іду повз очерети, боже ти наш, що за чудеса: отець Іоанн уже тут, з молоденькими відьмами бенкетує. Одна безсоромниця сиділа на батюшці верхом і, тримаючи руками преподобну бороду, гукала:

— Батю! Тільки й нашого, що на тобі покататися! Но!..

Від оцього крику — но! — я й прокинувся.

— На ось тобі штанці, — каже Вася, — надівай. Надівай, надівай, у мене їх двоє. Бери, твої ж зовсім подрані.

Беру, надіваю. Штани простенькі, але новенькі.

— Одягай, не квапся, — радить Вася. — В нас сьогодні свято: хазяїна вдома нема. Поїхав у місто нову корогву замовляти.

Свій сон я розповів Василеві. Він засміявся.

— Твій сон в руку... Батюшка любить бенкетувати. Колись сам побачиш...

Ранком нас довго ганяли по всіх кутках. В оборі сталася пропажа: зник копчений свинячий кендюх. Та воно грець з ним, з копченим кендюхом. Слід

найшли. Біда в іншому: вродлива молода господарка Олімпіада з часу на час ждала дорогого гостя—отця Іоанна.

А чим зустрічати? Хоч воно й піст... Хоч воно й петрівка... Піст постом, а шана шаною. Можна й у піст індичку підсмажити. Одна заковика: чи встигне індичка на сковороді ноги простягти? Отець Іоанн ось-ось з молитвою нагряне.

З копченим кендюшком, як правду сказати, недовірлива господарка сама схибилася. Не повірила в праведність батраків: «Не подивляться ж, анцибори, що святий піст! Візьмуть та й переполовинять грішну поросятину!...»

Отакечки поміркувавши, набожна Олімпіада взяла кендюха і повісила на мотузці в надійному місці — в коморі, наказавши улюбленому псу: «Терпеливо сторожуй!... Чуєш? Не нюхай! Це вечеря батюшці!...»

А кудлатий охоронець все це діло й скапустив. Не зрозумів господарської настанови: відвертай писка. Не нюхай! Улюблений пес не виправдав високої довіри — понюхав. І, забувши паніматчину заповідь: «Не твоїм собачим щелепам готували!» — взяв кендюха й перевісив з хазяйського кілочка на свої зуби.

У зубах обережненько переніс у густу дерезу і там вдячно умняв. Постарався песик добре, до крихти умняв, бо коли ми прийшли в дерезу, то на місці сніданку сиротливо лежав один лише мотузочок...

— Васю, — питаю, — хіба отець Іоанн стане в піст, у петрівку, їсти кендюха?

— Стане! Буде їсти. То батюшка з амвона впеньє людей: гріх та гріх!.. А сам жме, аж хрумтить!.. Я тобі, Сашко, розкажу, що я сам чув і бачив. В жилавий понеділок першого дня великого посту Комар поїхав у місто плащаницю підфарбувати. Казали, що з плащаницею трапилося лихо: впала свічка й пропалила Ісусове коліно. Хазяїн поїхав, а батюшка з великопісною молитвою у двір вїхав.

Ношу я на кухню солону, а тьотя Мотя куховарить. Страви всілякі готує та крашанки варить. (Отець Іоанн страсть любить варені крашанки). Приніс соломи раз, два, дивлюся, а бідна тітонька Мотя стоїть біля печі, тремтить і хреститься.

— Що з вами, тьотю? — питаю. — Чого ви тремтите?

— Як же не тремтити? Отаке ж у нашій хаті диво. Отець Іоанн чудо сотворив!

— Яке чудо? — перепитую.

— Отож я внесла варені крашанки і поставила на стіл. Батюшка взяли, перехрестили крашанки та й кажуть: «Хай сія страва перетвориться в картоплю!»

— Ну й що ж, — питаю, — перетворилася?

— Перетворилася, голубчику, перетворилася. Отець Іоанн очистять шкаралупу та крашанку в рот та в рот. Лізе крашанка в рот, чисто тобі картоплина!.. Боже, боже! Побіжу мамі розкажу, які на світі чудеса бувають!

Сумнів мене взяв. Не може бути, щоб отець духовний попустився на таку оману: в жилавий понеділок крашанки їв. Витівник Вася. Єй-ей, вигадки вигадуює!

Цього дня господарка ласкаво дозволила лишитися нам вдома, поратися в господарстві по двору.

— Хай худоба в загороді спочине, — наказала. — А на ніч поженете, на луках попасете...

Нам що? Роби, як звелять.

Вечерком забігаю в хату торбинку з їством на пасовисько прихопити. Дивлюся, у вітальню двері відчинені. На столі — чого твоя душа бажає. І випити, і закусити... Гість і господарка розкішно святу петрівку зустрічають...

Отець Іоанн напідпитку посередині хати стоять у штанях. В отаких штанях, як усі люди носять... Стоять і басом тягнуть «Ревела буря...».

Співали, співали, а потім, ухопивши господарку за талію, почали танцювати й другої співати...

Олімпіада тоненьким фальцетом підтягувала і, вирвавшись з обіймів, почала біля отця Іоанна грайливо, як казкова фея, півколом пір'їнкою кружляти. І скоком, і боком, і сюди, і туди, і скакає, і плигає... Язичком дражнить, оком моргне, пальчиком кивне... Якись, певне, лихі бісенята вселилися в молоду Олімпіаду. Господарка такі коники викома-рювала, що я аж з дива на ніч перехрестився. Ви-суне язика й дрібненьким шажком біжить, біжить і, доскочивши до отця Іоанна, хлоп ласкавою ручкою по губах!

То перевернеться та починає хвацько викручуватися... І оте місце, яким гостинна господарка вправно і крутила, і вертіла, отець Іоанн в свою чергу нагороджував легеньким ударом пастирської доло-ні.

А потім... Боже праведний! Чи мені померещилося, чи це якась сновидна мара? Отець духовний здійняв із себе хреста й золотим церковним хрестом почав хрестити вертляве місце... Лупоне й скаже: «Да святиться!...» Олімпіада регочеться, аж заливається... Йй, очевидно, імпонувало, — отаке достоїнство! Кругом висвячують...

Всевидящий! Чи зрієш ти з небесної висоти? Де ж ти, церковна правда, на землі?

Вхопив я клуночка й мерщій бігом до воза.

— Бачив? — питає Вася. — Ото така попівська правда! Ото нас так і дурять. Поїхали... Правду вантажники в брата говорили: «Попівська релігія — опіум народу...»

Пізньої осені ми розпрощалися з Комарами. Пішли в місто шукати людської долі.

Я глибоко вірив Васі: гуртом людську долю найдемо. Без царів, панів і попів!

Александр Иванович Ковинька

КНУТАМИ ПОДНИМАЛИ,
КНУТАМИ И ПИТАЛИ

(На украинском языке).

Редактор Ф. Маківчук

Ілюстрації Бе-ША

БФ 12853. Зам. 04314. Підписано до друку 22.VIII. 1966 р.
Тираж 84.000. Формат паперу $70 \times 108 \frac{1}{32}$. 1 папер. арк.
2 друк. арк. Ціна 10 коп.

Видавництво і комбінат друку «Радянська Україна».
Київ, Брест-Литовський проспект, 94.